

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 11 juni 2019

Mål nr

B 6195-18

PARTER

Klagande

R-MW

Ombud och offentlig försvarare: Advokat SB

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grov mordbrand

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2018-12-06 i mål B 4973-18

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet att R-MW döms, i stället för grov mordbrand, för mordbrand enligt 13 kap. 1 § första stycket brottsbalken och att påföljden för den samlade brottsligheten bestäms till fängelse i tre år och två månader.

SB ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av R-MW i Högsta domstolen med 118 594 kr. Av beloppet avser 91 080 kr arbete, 3 795 kr tidsspillan och 23 719 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

R-MW har yrkat att Högsta domstolen ska bedöma den gärning som är föremål för prövning som, i första hand, grov skadegörelse eller, i andra hand, mordbrand av normalgraden samt att hon ska dömas till en lindrigare påföljd än den som hovrätten har bestämt. Hon har även yrkat att bli försatt på fri fot.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. I juli 2018 anlades en brand vid hyllorna för hushålls- och toalettpapper på ICA Kvantum på Lilla Munkebäcksgatan i Göteborg.
2. R-MW åtalades för gärningen – som i stämningsansökan rubricerades som grov mordbrand – och för en stöld förövad i anslutning till branden. Hon åtalades samtidigt för två stölder, tillgrepp av fortskaffningsmedel, rattfylleri, två ringa narkotikabrott, ringa vapenbrott samt brott mot knivlagen.
3. Tingsrätten dömde R-MW i enlighet med åtalet. Påföljden bestämdes till fängelse i sex år och två månader. Hovrätten har fastställt tingsrättens domslut.

Frågorna i målet

4. Högsta domstolen har med utgångspunkt från vad hovrätten funnit utrett meddelat prövningstillstånd i frågorna om rubricering av den gärning som domstolarna bedömt som grov mordbrand och om påföljd.

Vad som är utrett

5. R-MW har anlagt branden med hjälp av en braständare och brandfarliga vätskor som fanns i butiken. Det skedde dagtid vid en tidpunkt när många människor befann sig i affären. Branden har inneburit fara för flera människor och för egendom av betydande ekonomiskt värde. R-MW hade sådant uppsåt som krävs för mordbrand.

6. Branden släcktes efter samarbete mellan en butikskontrollant, en kund (som var brandman) och butikspersonal, varvid de använde brandsläckare som fanns i butiken. Skadorna efter branden var begränsade. Butiken hölls stängd i ett par timmar innan den öppnades igen. Med förlorade marginalintäkter avseende den tid butiken hölls stängd uppgick skadorna till drygt 140 000 kr.

Den rättsliga regleringen avseende mordbrand

7. Mordbrand föreligger när någon anlägger brand som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Straffet för mordbrand är fängelse i lägst två och högst åtta år eller, om brottet är mindre allvarligt, fängelse i lägst ett och högst tre år. (Se 13 kap. 1 § brottsbalken.)

8. Mordbrand är ett s.k. farebrott. Med fara avses konkret fara, dvs. att fara har förelegat i det enskilda fallet. Konkret fara för en viss följd brukar anses föreligga om det var både möjligt och i tillräcklig grad plausibelt att gärningen skulle leda till den ifrågavarande följden. (Se t.ex. Agneta Bäcklund

m.fl., Brottbalken En kommentar, supplement 14, januari 2019, 13 kap. 1 §, s. 2 och Petter Asp m.fl., Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013, s. 92 ff.)

9. Om brottet är grovt döms för grov mordbrand. Straffet är då fängelse i lägst sex och högst arton år, eller på livstid. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om branden har anlagts i tätbebyggt samhälle, där den lätt kunde sprida sig, om den har inneburit fara för flera människor eller om den inneburit fara för egendom av särskild betydelse. (Se 13 kap. 2 § brottbalken.)

10. Den kvalifikationsgrund som avser brand som anlagts i tätbebyggt samhälle tar sikte på endast sådana fall där spridningsrisken varit avsevärd. Med fara för egendom av särskild betydelse avses att den hotade egendomen är av särskilt stor omfattning eller ekonomiskt av större värde eller att den i kulturellt eller annat hänseende är särskilt betydelsefull, t.ex. med hänsyn till försvaret eller folkförsörjningen (jfr det förhållandet att fara för omfattande förstörelse av annans egendom förekommer som alternativt rekvisit redan i 13 kap. 1 § brottbalken). Vid sidan av de i lagtexten nämnda faktorerna kan även andra omständigheter vara av betydelse, t.ex. att gärningen har företagits för att underlätta utförandet av något annat svårt brott eller för att kunna tillgodogöra sig utbyte av ett sådant brott. (Se SOU 1944:69 s. 364; utredningens förslag kom, med någon justering av lagtexten, att ligga till grund för den lagstiftning som infördes år 1948, se prop. 1948:80 s. 282 f.; regleringen överfördes därefter till brottbalken.)

11. Eftersom mordbrand är ett farebrott är det för gradindelningen inte avgörande om faran har förverkligats. Ett mordbrandsbrott kan följaktligen vara att bedöma som grovt även om skadorna har varit mycket begränsade. Omvänt kan en gärning som har orsakat dödsfall eller mycket stora skador vara att bedöma som brott av normalgraden eller rent av som mindre allvarligt, t.ex. därför att gärningen orsakat omfattande skador som inte legat i farans riktning. (Jfr SOU 1944:69 s. 364.)

12. För att en omständighet, såsom att faran varit av visst kvalificerat slag, ska kunna medföra att brottet bedöms som grovt fordras att den är täckt av uppsåt, dvs. åtminstone av likgiltighetsuppsåt. Också detta krav kan medföra att ett brott som orsakat omfattande skador inte kan bedömas som grov mordbrand.

Allmänt om straffvärdebedömning och gradindelning

Om straffvärdebedömningen

13. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Bestämmelsen ger uttryck för att straffvärdet utgör utgångspunkten för påföljdsbestämningen och återspeglar de för påföljdsbestämningen grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens.

14. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas bl.a. den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (se 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken).

15. Hänvisningen till vad gärningsmannen insett eller borde ha insett innebär att endast sådana faktorer som är täckta av uppsåt eller oaktsamhet kan beaktas vid straffvärdebedömningen. När åtalet avser ett brott som förutsätter uppsåt, bör faktorer täckta endast av oaktsamhet i princip kunna beaktas under förutsättning att gärningen är kriminaliserad också om den har begåtts av oaktsamhet, låt vara att sådana faktorer i regel torde få ett begränsat genomslag vid straffvärdebedömningen av ett uppsåtsbrott. (Se ”Peningtvättshjälpen I” NJA 2018 s. 1010 I p. 18.)

16. Utöver den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, ska beaktas vid straffvärdebedömningen.

Om gradindelning och relationen till straffvärdebedömningen

17. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med en egen straffskala. Av hänvisningen i 29 kap. 1 § brottsbalken till den för brottet tillämpliga straffskalan följer att gradindelning i princip måste ske innan den konkreta straffvärdebedömningen görs. (Se ”Brevinkastet” NJA 2018 s. 574 p. 19.)

18. När det vid en brottstyp finns s.k. kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt tar rubriceringen sin utgångspunkt i dessa omständigheter. En samlad bedömning måste emellertid alltid göras. Det betyder att det inte är nödvändigt att kvalificera brottet som grovt när någon av de angivna omständigheterna föreligger och heller inte uteslutet att bedöma brottet som grovt i fall där ingen av de angivna omständigheterna är för handen. För att ett brott ska bedömas som grovt i sistnämnda fall krävs emellertid i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvårande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering. (Se t.ex. ”De upprepade skattebrotten” NJA 2018 s. 634 p. 10 och ”Rånet i tobaksbutiken” NJA 2018 s. 767 I p. 7, båda med vidare hänvisningar.)

19. Som utvecklats i ”Penningtvättshjälpen I” (se framför allt p. 23) råder emellertid, också med utgångspunkt i den nu angivna prövningsordningen, ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning. Det beror på att gradindelningen i mer svårbedömda fall inte kan göras utan att det sker en värdering av hur allvarlig brottsligheten är. Den samlade bedömning som alltid måste göras kommer alltså ytterst – med reservation för att vissa faktorer

som påverkar straffvärdet saknar betydelse för gradindelningen – att bygga på en värdering av om straffvärdet i det enskilda fallet med beaktande av förekommande kvalifikationsgrunder är sådant att det är motiverat att döma för grovt brott. Sambandet blir ännu tydligare i sådana fall där det inte finns några kvalifikationsgrunder angivna (se i denna del även ”Bussen i Östberga” NJA 2017 s. 531 p. 10 och 11 och ”Skärpet” NJA 2017 s. 1129 p. 8 och 9).

Närmare om gradindelning och straffvärdebedömning vid mordbrand

20. Utgångspunkten för gränsdragningen mellan mordbrand och grov mordbrand är de kvalifikationsgrunder som nämns i 13 kap. 2 § brottsbalken (se p. 9 och 10 i det föregående).

21. Det förhållandet att mordbrand är ett farebrott förstärker emellertid – eftersom fara inte är någon entydig företeelse – behovet av att vid gradindelningen göra en samlad bedömning där hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet.

22. Till att börja med kan det som faran avser värderas, både kvalitativt och kvantitativt. Fråga kan vara om fara för liv eller hälsa eller för egendom. Fara för liv eller hälsa kan vidare avse en eller flera människor, och fara avseende egendom kan avse egendom av olika omfattning och betydelse.

23. Vidare kan faran härutöver i sig vara större eller mindre. Fråga kan vara om fara som uppfyller kravet på konkret fara men inte så mycket mer. Men faran kan också vara särskilt påtaglig.

24. Det är alltså nödvändigt att göra en närmare bedömning av i vilken grad den fara som har förelegat i det enskilda fallet är kvalificerande. Att t.ex. flera människor utsatts för fara kan därmed i sig inte vara avgörande vid gradindelningen (jfr prop. 1992/93:141 s. 42). Hänsyn måste vidare tas till hur nära faran var att förverkligas. Motsvarande bedömningar av faran måste naturligtvis göras också vid bedömandet av straffvärdet inom ramen för den tillämpliga

straffskalan (jfr särskilt hänvisningen i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken till den fara som gärningen inneburit).

Bedömningen i detta fall

25. Den av R-MW förövade gärningen innefattar i och för sig skadegörelse (se 12 kap. 1 § brottsbalken). Av hovrättens avgörande, som ligger till grund för det meddelade prövningstillståndet, följer dessutom att gärningen har innefattat anläggande av brand som inneburit fara för annans liv eller hälsa och för omfattande förstörelse av annans egendom och att dessa förhållanden har omfattats av R-MWs uppsåt. Gärningen utgör därför även mordbrand och ska följaktligen – vilket följer av allmänna principer om regelkonkurrens – bedömas med tillämpning av bestämmelserna i 13 kap. 1 och 2 §§.

26. Branden anlades i en större ICA-butik där det vistades många människor. Det har (se p. 5 och 6) förelegat fara för flera människors liv eller hälsa liksom för kvantitativt omfattande egendom (jfr kvalifikationsgrunderna i 13 kap. 2 § brottsbalken; det har inte gjorts gällande att gärningen begåtts i tättbebyggt samhälle). Redan mot den bakgrunden är brottet så allvarligt att straffvärdet ligger klart över minimistraffet för mordbrand av normalgraden.

27. Samtidigt måste beaktas hur stor faran var för butiksbesökarnas liv eller hälsa och för mer betydande egendomsskador. Branden har visserligen anlagts dagtid när många människor befann sig i butiken. Detta har emellertid också inneburit att risken för att branden skulle förbli oupptäckt och hinna utvecklas fullt ut har varit relativt liten. Sammantaget med att det varit fråga om en stor lokal med flera utrymningsvägar har faran för människors liv eller hälsa varit förhållandevis begränsad.

28. Vid bedömningen måste också beaktas att det inte är visat att gärningen varit planerad eller annars präglats av förslagenhet. R-MW har visserligen

använt brandfarlig vätska vid anläggandet av branden, men gärningen framstår likväl närmast som ett impulsdåd.

29. Vid en sammantagen bedömning måste brottet, även om det är mycket allvarligt, anses ligga klart under den nivå vid vilken brottet bör bedömas som grov mordbrand. Gärningen ska därför bedömas som mordbrand av normalgraden.

30. Straffvärdet för brottet motsvarar fängelse i tre år. Den övriga brottsligheten bör, när den bedöms sammantaget med mordbrandsbrottet, motsvara ytterligare två månaders fängelse.

31. Brottslighetens straffvärde är sådant att påföljden ska bestämmas till fängelse (jfr 30 kap. 4 § andra stycket brottsbalken). Eftersom det inte finns några andra straffmättningsfaktorer att beakta ska fängelsestraffets längd bestämmas i enlighet med straffvärdet.

Slutsats

32. Hovrättens domslut ska ändras på så sätt att R-MW döms för mordbrand enligt 13 kap. 1 § första stycket brottsbalken och att påföljden bestäms till fängelse i tre år och två månader.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ingemar Persson, Lars Edlund,
Petter Asp (referent), Eric M. Runesson och Stefan Reimer
Föredragande justitiesekreterare: Mohamed Ali